

Тэрмінасістэма “культуралогія”: пошук шляхоў фарміравання

Традыцыйна ў мовазнаўстве пры апісанні разнастайных тэрміналагічных сістэм і іх рознааспектным і рознаўзроўневым аналізе па-за ўвагай застаецца сам працэс стварэння і ўпарадкавання сістэмы, шляхі яе фарміравання ў свядомасці апісальніка і магчымыя цяжкасці, што пры гэтым узнікаюць. Для моў з даўно распрацаванымі, усталяванымі і кадыфікаванымі тэрмінасістэмамі гэтае пытанне, зразумела, не паўстае: бяруцца галіновыя тэрміналагічныя слоўнікі і праводзіцца адбор фактычнага матэрыялу. Аднак для беларускай мовы з яе вядомымі аб'ектыўнымі цяжкасцямі ў сферы фарміравання, замацавання і слоўнікавага афармлення навуковых тэрмінасістэм праблема збору тэрмінаў з'яўляецца, на наш погляд, дастаткова актуальнай, асабліва для тых галін, дзе грунтоўныя беларускамоўныя тэрміналагічныя слоўнікі яшчэ не створаны. І гэтае пытанне нельга пакідаць без увагі, паколькі ад дакладнасці, выверанасці саміх адзінак сістэмы, усіх яе кампанентаў, залежыць і ступень праўдзівасці, даставернасці вывадаў пры рознабаковым лінгвістычным аналізе тэрмінасістэмы.

Асабліва актуальна паўстае падобная праблема пры фарміраванні тэрміналогіі навукі, якая вывучае такую шматаспектную сферу чалавечага жыцця і дзейнасці, як культура. Тут дадаюцца яшчэ і прыватныя ўнутрыгаліновыя цяжкасці. Па-першае, культуралогія як самастойная навуковая дысцыпліна ўзнікла адносна нядаўна (сам тэрмін “культуралогія” ўвайшоў ва ўжытак толькі з сяр. ХХ ст.) і яшчэ знаходзіцца ў стадыі канцэптуальнага і катэгарыяльна-тэрміналагічнага афармлення. Па-другое, спецыфіка самой навукі як комплекса сацыягуманітарных і антрапалагічных дысцыплін з уласнымі ўсталяванымі тэрмінасістэмамі таксама не вельмі спрыяе хуткай выпрацоўцы між- і надгаліновых катэгорый. Акрамя таго, разнастайнасць самога феномена культуры (і гэтая разнастайнасць нязбыўная, паколькі з'яўляецца адной з галоўных прычын існавання гэтага феномена ўвогуле) выклікае да жыцця мноства школ, напрамкаў і нават індывідуальных версій культуры, “... у сувязі з гэтым гавораць, што ў культуралогіі столькі тэорый, колькі буйных культуралагаў” [Розін 1999, с. 49]. Адсюль тэрміналагічны разнабой і недакладная акрэсленасць канцэптуальных паняццяў і ключавых катэгорый навукі з-за суб'ектыўнасці разумення і розных акцэнтаў пры вывучэнні культуры ў розных культуралагаў. Падобная спецыфічная адметнасць аб'екта даследавання разам з яго нязначнай беларускамоўнай рэпрэзентацыяй (як у тэрміналагічных слоўніках, так і ў навуковай літаратуры) непазбежна выклікае некаторае сумненне ў інварыянтнай навуковай валіднасці адвольна адабраных тэрмінаў і вымагае пэўнага сістэмнага пошуку шляхоў фарміравання тэрмінасістэмы культуралогіі. Звернем увагу на некалькі ключавых момантаў.

Так, пры адборы фактычнага матэрыялу ўяўляецца непазбежным інтуітыўны падыход, пры якім лексема суб'ектыўна суадносіцца даследчыкам са сферай культуры. Гэта адбываецца пры тэкставым пошуку, калі ў працэсе аналізу беларускамоўных прац па культуралогіі (навукова-папулярных выданняў,

даведнікаў, вучэбных дапаможнікаў, падручнікаў, манаграфій) паняцце, што апрыйёры асацыіруецца ў нашай свядомасці з культурай як сферай духоўнай дзейнасці чалавека, праходзіць выпрабаванне на функцыянальнасць і жыццядзейнасць у культуралогіі як навуковай дысцыпліне. Пажадана, каб гэтае паняцце праяўлялася ў розных галінах культуралогіі і абавязкова прысутнічала з агульнай дэфініцыяй ці хаця б з блізкім разуменнем ў некалькіх навукоўцаў-культуралагаў. Вычарпальна было б прасачыць наяўнасць падобнай катэгорыі ці самога паняцця пра яе ў іншых культурах, паколькі фундаментальныя чалавечыя канцэпты з'яўляюцца прыроджанымі і верагодна, што канцэптуальныя універсаліі, ядзерныя цэнтры культуры не будуць прынцыпова адрознівацца ў розных народаў. Неабходным бачыцца нам і энцыклапедычны пошук па агульных энцыклапедычных даведніках для пацвярджэння кадыфікацыі адабраных намі паняццяў у моўнай сістэме і грамадскай свядомасці. Пры выніковым тэрміналагічна-слоўнікавым пошуку ў спецыяльных тэрміналагічных слоўніках па культуралогіі тлумачальнага ці энцыклапедычнага характару нашы адзінкі павінны канчаткова зацвердзіцца ў якасці тэрмінаў культуралогіі з агульнай унутрыгаліновай дэфініцыяй. На жаль, вельмі часта як раз апошні этап у нас бывае нерэалізаваным з-за адсутнасці грунтоўных беларускамоўных тэрміналагічных слоўнікаў па культуралогіі (адзінкавыя пазіцыі ніяк не могуць ахапіць усю колькасць паняццяў і менавіта таму вымагаюць глыбінных самастойных тэкставых і агульнаэнцыклапедычных пошукаў). Пры гэтым неабходна яшчэ і праверка лексемы на тэрміналагічную прыналежнасць, у якой павінны праявіцца спецыфічныя асаблівасці тэрміна: наяўнасць дакладнага лагічнага азначэння, сістэмнасць, тэндэнцыя да адназначнасці ў межах свайго тэрміналагічнага поля, адсутнасць экспрэсіі, стылістычная нейтральнасць [Баханькоў 1994, с. 408].

Патрэба ў такім шматузроўневым адборы рэальна існуе, бо часта лексемы адсейваюцца на наступных этапах пошуку ці не праходзяць праверку на тэрміналагічнасць. Так, пры інтуітыўным падыходзе натуральна ўключаюцца ў кола культуралагічных паняццяў такія лексемы як *дух, душа, індывідуум, прыгажосць, дом, лёс, святло, зямля, вера, радасць, дрэва, ілюзія, дарога, шчасце, дабро*, якія адназначна належаць сферы духоўнай культуры чалавека. Многія даследчыкі аперыруюць імі як культурнымі, духоўнымі канцэптамі, архетыпамі, метафарамі. Аднак гэты ярус паняццяў адвяргаецца пры энцыклапедычным і тэрміналагічна-слоўнікавым пошуку, паколькі сімвал і метафара хутчэй у юрысдыкцыі літаратуры ці філасофіі, чым “сухой” тэрмінасістэмы з адзінкамі кшталту *духоўная культура, індывідуацыя, аберацыйнае дэкадзіраванне, гіперрэальнасць, каштоўнасць, вечныя вобразы, культурны архетып, гуманізм* і да т.п. Слова тыпу *шчасце, лёс, душа* не праходзяць і праверку ўласна на тэрміналагічнасць, паколькі ім цяжка даць лагічнае азначэнне, а пэўная экспрэсія выводзіць іх у сімвалічны пласт. Хоць можна спрачацца на прадмет прыналежнасці да культуралагічнай тэрміналогіі лексем тыпу *дрэва, дом, крыж, зямля*, якія лічацца архетыпамі, сімваламі этнакультуры і могуць уключацца ў далёкую перыферыю тэрмінасістэмы “культуралогія”. Мы ж пры разуменні культуралагічнай тэрміналогіі свядома

абмяжоўваемся вывераным цэнтрам і блізкай перыферыяй тэрмінасістэмы, каб аперыраваць агульнапрынятымі ў культуралогіі паняццямі, дакладнымі тэрмінамі і пазбегнуць многіх праблем выбаркі ў адкрытай сістэме з неакрэсленымі межамі.

Такім чынам, пры адборы даследчыкам фактычнага матэрыялу па культуралогіі лексема павінна прайсці шлях ад суб'ектыўнай інтуітыўнай ідэнтыфікацыі са сферай культуры праз рэшата тэрміналагічнай прыналежнасці да максімальна аб'ектыўнай навуковай верыфікацыі пры тэкставым, энцыклапедычным і тэрміналагічна-слоўніковым пошуку. Толькі ў такім выпадку, на наш погляд, можна сцвярджаць, што пэўнае паняцце належыць да культуралагічнай тэрміналогіі. Далей ужо з вялікай ступенню праўдзівасці можна падыходзіць да аналізу і характарыстыкі тэрмінасістэмы, якая будзе дакладна сфарміравана ў нашай свядомасці.

Літаратура

Розин, В.М. Культурология / В.М. Розин. – М., 1999. – 344 с.

Дубянецкі, Э.С. Культуралогія: Энцыкл. давед. / Э.С. Дубянецкі. – Мн.: БелЭн, 2003. – 384 с.